

SENOVINĖ KALBOS HARMONIJA

Krūptelėjau, vienam „New York Times” autoriui – nežinau, žurnalistui ar kalbininkui – pavadinus lietuvių kalbą antikine. Ne iš netikėtumo krūptelėjau – kartais taip būna, kad persmelkia intuityvus žinojimas, senesnė už pasaulį nuojauta, kad taip yra iš tiesų. Kad gimtoji kalba ateina iš seniausios gėmės. Iš pasaulio pradžios. Kai chaosas tapo nugalėtas, kai susiformavo harmonijos, katarsio, tragedijos sąvokos.

Todėl ir nuostabi gramatinė kalbos struktūra, ir jos morfologija, ir fonetika, ir frazeologija žymi platoniską pasaulio idėją – pasaulio, kuris yra ne realybė, bet siekinys. Ir šiandien mūsų kalba įkūnija šį siekinį, nes šiuolaikinės aktualijos linkusios nutrinti kalbos kaip harmoningos visumos ribas – daugeliui žmonių užtenka, kad kalba atlieka edukacinę ir komunikatyvinę funkciją.

Ar iš tiesų yra taip? Kaip tada žvelgti į kūrybą? Į grožinę literatūrą? Poeziją?.. Ar joms dar reikalingas kalbos stichiškumas, kalbos harmonija, kalbos katarsis?.. Ar užtenka tik informacijos perteikimo ir nesudėtingo pasakojimo, kuris nieko, išskyrus pasitenkinimą, kad „viską supratau”, nesuteikia?..

Man kartais atrodo, kad jeigu ne lietuvių kalba, ne taip sunku būtų ir nutautėti. Juk kitų tautų kultūros kur kas plačiau žinomos. Kitų tautų gyvenimo būdas ir jų visuomeninė bei ekonominė realybė – taip pat, ko gero, priimtinesnė, kaip ir valstybinio gyvenimo formos. Bet kaip gi su kalba?.. Kas yra lietuvių kalba?.. Kokį įdomų paradoksą atskleidžia „New York Times” straipsnio autorius, pavadindamas lietuvių kalbą didžiausiu tautos kultūros paveldu!.. Ir kaip nuostabu tai, kad siejama su senąja persų kalba avesta, su sanskritu, su lotynų ir senąja graikų kalbomis, ji kaip laiko nugludintas brangakmenis spindi šiandien, neužgožta šalto mirusių kalbų švytėjimo!.. Argi ne dėl savo kalbos lietuvių tauta ir išliko?.. Dėl ypatingo kultūrinio paveldo, kurį, pasirodo, ne taip lengva sunaikinti, nes jo gelmėje glūdi senoji pasaulio harmonija, senoji kalbos harmonija, kurios daugelis šiuolaikinių kalbų jau seniai yra netekusios.

Argi ne dėsninga, kad lietuvių kalbos struktūra, jos fonetika, deminutyvų ir būdvardžių gausa, jos darybos formos – ypač priesagos, kurių pagalba sukurta tokia daugybė malonybinės reikšmės žodžių, – tokia dėkinga poetinei žodžio raiškai – dainai ir eilėraščiui?.. Visiškai kitaip šiuo atveju galima žiūrėti ir į nuvalkiotą posakį „lietuviai – poetų tauta”. Taip, iš tiesų mes visi – poetai, nes esame lietuviai. Nes mokame savo senąją kalbą.

Bet ar visi?.. Būna, kad išvažiuoja koks jaunuolis į Ameriką, ir po pusmečio grįžta jau su baisingu amerikietišku akcentu. Arba – klausaisi lietuvio, bet negali suprasti, kas darosi su jo kalba: svetimos formos, nenatūralūs kirčiai, rusiškos priegaidės, amerikietiška sakinio daryba (ypač populiarius „daryti sprendimą” – ar ne paprasčiau pasakyti – „nuspręsti?”). Skurdi daugelio politikų, taip pat – žurnalistų kalba. Tų visuomenės sluoksnių, kurie labiausiai pasinėrę į kalbos kaip į informacinės „technologijos” vandenį.

Lietuvių kalbą neužtenka paviršutiniškai išmokyti – iškalti taisykles. Jai reikia ir muzikinės, ir kalbinės klausos. Ir kūrybiškumo. Ir harmonijos jausmo. Lietuvių kalba, būdama gyvybinga, įsiurbia ir pritaiko sau nenatūralius kitų kalbų darinius – dažniausiai linksnių pagalba. Kai pažeidžiama lietuvių kalbos harmonija, pavyzdžiui, nelinksniuojami tikrinės reikšmės daiktavardžiai (miestų pavadinimai ir pavardės), tai neretai atrodo tiesiog juokinga. (Juolab neretai tokie atvejai sukelia loginių prieštaravimų). Bet dažniau – tai *neskamba*. Tai jau nebe toji lietuvių kalba, kuria galime didžiulis kaip viena seniausių ir gražiausių. Tai harmoniją prarandanti kalba. Galbūt ji tinka perteikti paviršutinei informacijai. Bet nei eilėrašcio, nei dainos, nei filosofinės apžvalgos tokia kalba neparašysi.

Kaip visgi tinka lietuvių kalbai tas pavadinimas – antikinė kalba. Kalba, susijusi su idealo ir harmonijos sąvokomis, su tobulo žmogaus įvaizdžiu.

Barbora Pelėdaitė

Aldonos Ruseckaitės nuotr.

MUZIKAI

Klausausi ir verkiu. O tu manęs nebark.
Juk ašarom negesinu aš niekad sielvarto ugninio.
Man tik iš grožio kartais baisyai noris verkt.
Iš grožio, plėšiančio krūtinę...

Klausausi aš, džiaugiuosi – ir verkiu,
Kad jis – gyvenimas – lyg pasaka gražus.
Ir gal todėl taip myliu, taip aš juo tikiu,
Kad jis man į tave lyg panašus.

O gal todėl taip myliu aš tave,
Kad tu bekraštė ir šventa kaip jis,
Kad įeini – kaip jis – gyva gyva...
Kad tu – jo pats gražiausias spindulys...

Klausaus – ir ašarų nesulaikau karštų...
O tu nebark!.. Ugnies jos negesina. –
Jos pačios dega – taip kaip tu –
Ir laime spinduliuoja begaline...

Janina Degutytė

Kitame numeryje:

- A. Žemaitytė. Senojo namo istorija
- Stasys Tumėnas apie Algimantą Kežį
- Žygis žemaitukais prie Juodosios jūros

Redaguoja Renata Šerelytė rainbow.vilnius@gmail.com
Maketuoja Jonas Kuprys

Šio šeštadienio Kultūros turinys

- 1-as psl. Barbora Pelėdaitė. Senovinė kalbos harmonija
- 2-as psl. G. Mikelaitis. Įspūdinga kultūros autobiografija
- 3-as psl. K. A. Trimakas. Prie knygos su recenzентаis ir skaitytojais
- 4-as psl. A. V. Škiudaitė. Antano Lipskio kūrybinė ataskaita
- 6-as psl. Jolanta Matuzaitė. Jonui Jurašui – 75-eri
- 7-as psl. O. Šulaitienė. Sūduvos šviesuolis A. Tatarė

Išpūdinga kultūros autobiografija

GEDIMINAS MIKELAITIS

Gera žinoma, kas yra vieno ar kito žmogaus biografija, bet ką galime pasakyti apie kultūros autobiografiją? Dažniausiai matome ar girdime kultūros kūrinius ir produktus, patiriame rezultata, o kelias iki kultūros kūrinio viešo parodymo, išspausdinimo, pristatymo – mažai kam žinomas. Nauja žymios JAV lietuvių visuomenininkės ir kultūros organizatorės Marijos Remienės knyga „JAV lietuvių kultūros keliuose“ yra kaip tik apie tą kitą, tarsi nematomą kultūros pusę. Knygos autorė yra taip pat JAV Lietuvių Bendruomenės krašto valdybos vicepirmininkė informacijai, vadovauja laikraščio „Draugas“ fondui, kuris suranda ir gausina laikraščio leidimui reikalingas lėšas, rengdamas leidinio rėmimo kultūrinės akcijos.

Šios knygos tikslą taikliai nusako pati autorė: „šioje knygoje noriu susumuoti visą savo, kultūros darbuotojos, gyvenimą. Nesiekiu išsamžinti pati, noriu palikti įrašą Amerikos lietuvių kultūros istorijai apie tą darbą, kuris buvo dirbamas man dalyvaujant, nes juk nieko nedariau viena, visada mane supo būrys darbščių, šviesių, idealistų lietuvių. Noriu dar kartą paliudyti, kad mes, laiko audrų išblovę iš savo gimtojo kranto, nepailsdami siekėme vieno – neprazūti savo Tėvynei, savo tautai, išlikti lietuviams ir ne tik išlaikyti, bet ir vystyti lietuvišką kultūrą“.

Knygoje sudėti dabar ir anksčiau parašyti autorės prisiminimai, anksčiau spausdinti jos straipsniai, kurie atsirado vykdant įvairius kultūros projektus, taip pat kitų autorių rašyti straipsniai apie M. Remienę. Kai kurie straipsniai pakartoti iš ankstesnės, autobiografiškesnės knygos „Atsukant gyvenimo laikrodį atgal“ (Vilnius, 2002). Čia randame straipsnius, pavyzdžiui, „Popiežiaus žymenys Marijai Remienei ir dr. Petruui Kisieliui“, „Neįkainojama dovana – bendravimas“, „Užjūrio lietuvių kultūros archyvų svarba ir apsauga“. Pirmojoje knygoje M. Remienė daugiau pasakoja apie savo ir savo šeimos likimą, apie savo kelionių išpūdžius. Šiais metais išleistas leidinys pirmąją autorės knygą pranoksta ir apimtimi, ir turinio svarumu, ir kultūrinės veiklos ryškumu, nors atrinkti tik svarbiausi straipsniai apie lietuvių kultūros raidą. Ryškus leidinio akcentas – giliausiai M. Remienės veiklą vertinantys du kultūrologo Vytauto Balčiūno straipsniai: „Išėivijos kultūrininkės Marijos Remienės darbai“ ir „Marijos Remienės kultūrinis fenomenas“. V. Balčiūnas išvalgiausiai apibūdina žymiosios visuomenininkės darbus: „Marijos Remienės kultūrinė veikla yra labai svarbi lietuvių egzilio dalis – brandi, ryški, ilgalaikė, derinanti tradicinį lietuvių telkimąsi kultūros išsaugojimui, plėtojimui ir modernių kultūros formų kūrimą, jų brandinimą, gilinimą“. Straipsnių autorius praskleidžia ir M. Remienės asmenybės žmogiškąją patirtį, kurioje matyti „ne tik spindintys sėkmės paliudijimai, bet ir skausmingieji likimo smūgiai, netekčių ir praradimų momentai, kuriuos oriai, su didžiu kantrumu pakėlė ši ypatingo žavesio moteris“. V. Balčiūnas pastebi, kad nors ši išėivijos kultūrininkė surengė daugybę koncertų, kultūros, meno ir poezijos vakarų, dainų ir šokių švenčių, parodų, vadovavo svarbiausioms lietuvių kultūrinėms institucijoms, jai „visada rūpėjo kultūros darbų turinys ir prasmė“.

Sunkiai išvardijama įvairių M. Remienės darbų gausybė suskirstyta pagal veiklos sritis ir tai padeda skaityti knygą: „Dešimtmečiai Jungtinių Amerikos Valstijų Lietuvių Bendruomenėje“, „25-eri metai Lietuvių fonde“, „Lietuvos partizanų globos fonde“, „35 metai su 'Draugu'“, „Straipsniai išėivijos ir Lietuvos spaudoje apie Marijos Remienės veiklą“, „Priedai“. Jau vien darbo sričių pavadinimai rodo asmenybės masę ir veiklos svorį. Jos veikla apima didžiulės JAV Lietuvių Bendruomenės erdves. Tačiau yra vienas platus skyrius, kukliai pavadintas „Vis-

Marija Remienė JAV lietuvių kultūros keliuose. Redaktorė – Audronė Viktorija Škiudaitė. – Vilnius, 2011

ko pradžia – šeima“. Si glaustoji knygos biografija kaip tik nubrėžia gaires visiems M. Remienės darbams, vėliau išaugusiems į plačiąsą krikščioniškos ir tautinės tapatybės puoselėjimą. Čia buvo svarbu aplinka ir auklėjimas. Iš tėvų perimtas darbštumas ir meilė Lietuvai išmokė laikytis duoto žodžio, tesėti pažadą, būti atsakingai kitiems, mylėti artimą. Tie bruožai atvedė į plačią visuomeninę veiklą. Jai padėjo pasirengti ir jaunystėje gera auklėjimo mokykla – skautybė, kurios šūkis „Dievui, Tėvynei ir artimui“. Stropus įvairių skautiškų pareigų vykdymas davė paskatų įsijungti į kultūrinius ir bendruomeninius darbus.

Knyga įdomi ne tik dėl autorės organizuotų nesuskaičiuojamų kultūros renginių, koncertų, parodų, poezijos vakarų, susitikimų, labdarinės darbų, ne tik dėl jos įstabaus pasišventimo pavyzdžių, bet ir dėl atviro visuomenininkės pasakojimo tono. Ji kalba ne tik apie sėkmes, tačiau neapeina ir nesėkmių, neteisingų kirčių, piktžodžiavimo. Štai M. Remienė rengia Keturiolikto mokslo ir kūrybos simpoziumo vakaronę. Iškilmingai papuoštoje salėje ji sveikina svečius. Daug svečių, salė šurmuliuoja, vieni su kitais kalbasi. Kai ji prieina prie buvusio Mokslo ir kūrybos simpoziumo pirmininko ir mandagiai pakviečia užimti garbingą vietą, šis atsauna: „Eik po velnių“. Vis dėl to ji užlipa ant scenos, vadovauja vakaronei, bet nemalonu, nes jaučiasi nenusipelnusi tokių žodžių. M. Remienė nerodo jokio pykčio, o prisimena skaitytą išmintį: „Su priešu kovok dorai; su draugais elkis draugiškai; su pikto būdo žmogumi nesivaidyk; nebūk kvailio bendru nei draugu“. Ji užsako šv. Mišias, kad kolega atgautų ramybę ir gyvenimo džiaugsmą, o susitikusi visada mandagiai pasisveikina. Kitas pavyzdys – seniai svajotas surengti ir kartu rizikingas dainininkės Violetos Urmanos koncertas. Dar būdama Vilniuje susitinka su soliste ir gauna jos sutikimą atvykti koncertuoti į Čikagą. Tenka sunkiai dirbti, nes dainininkė pageidauja dainuoti tik su simfoniniu orkestru. Sudaro 17 asmenų koncerto rengimo komitetą, pakviesdama žinomus

veikėjus, taip pat tuos, kurie galėtų paremti lėšomis. Pasamdo 72 atlikėjų Čikagos simfoninį orkestrą. Koncertą skiria Lietuvos valdovo Mindaugo karūnavimo 750-mečiui. Renginys gerai apgalvotas, plakatai iškabinti, reklama paskelbta spaudoje. Tad išvyksta atstovauti JAV Lietuvių Bendruomenei PLB seime Vilniuje. Tačiau čia išgirsta piktus balsus, raginančius kuo skubiau grįžti į Čikagą, nes su V. Urmanos koncertu yra daug bėdų ir jis gali nepavykti: išlaidos didelės, o salė gali būti tuščia; Lietuvių Bendruomenė neturi trūkstančių pinigų. Vis dėlto ji atlaiko kai kurių Čikagos lietuvių veikėjų pavydą, kultūrininkų netikėjamą renginio sėkmę; koncertas buvo puikus, susirinko apie 2,000 žiūrovų; sumokėjus visas išlaidas ir honorarus, dar liko geras pelnas, už kurį pavyko išleisti istoriškai vertingą knygą „Lietuvių pėdsakai Amerikoje“.

Gyvenimo netikėtumus M. Remienė įveikia tvirtu charakteriu ir užsispyrimu, kurie pagrįsti krikščionišku bei tautiniu idealizmu. Dirbti be atlygio, remiantis vien pasišventimu, ugdant tautinę tapatybę, saugant lietuviškas tradicijas, gaivinant istorinę savimonę, puoselėjant aukštą kultūrinį skonį, mezgant ryšius su Lietuvoje gyvenančiais kultūrininkais – tai nerašytas mūsų žymiosios visuomenininkės šūkis. Praturtinti kito žmogaus dvasinį pasaulį kultūros lobiais ir taip pačiai tobulėti. M. Remienės žodžiais: „Juk kiekvieno pozityvaus žmogaus poelgis – didžiulė vertybė. Ir pozityvios patirties buvo daugiau negu neigiamos. Kitaip būčiau neištverusi. Kultūra tiesia kelius į tobulybę ir vienas kito supratimą“. Dvasiškai tobulėti per kultūrą – tai yra pagrindinis M. Remienės kultūros organizavimo ir kultūrinio užsidegimo akstinas. Kaip kultūros organizatorė, kultūros darbuotoja, ji yra subtili įvairių kultūros sričių žinovė: klausytoja, žiūrovė, skaitytoja, skleidžianti tik aukštos kultūros kūrinius, tačiau kartu labai atsižvelgianti į JAV gyvenančius lietuvius – kad jiems būtų įdomu ir patiktu bei teiktų dvasinį džiaugsmą.

Skaitant knygą kyla klausimas – kas sudaro M. Remienės, kaip kultūros organizatorės, talentą? Kas jai padeda greitai susitarti su menininkais iš Lietuvos, suderinti su LB apylinkėmis koncertų ir renginių kalendorių, išspręsti kelionių, apgyvendinimo ir kitus klausimus? Kultūrinis išvalgumas, grožio pajauta, pareigingumas, greitas darbų atlikimas, neišpasakytas veiklumas, sumanumas, bet ir didžiulis sugebėjimas suartinti, suburti žmones lietuviškai kultūrinei veiklai.

Tai yra kartu ypatingas gebėjimas perimti kitų žmonių patirtį, sumanymus, pozityvias mintis ir panaudoti bendruomenei kūrybai, renginiams įgyvendinti surasti rėmėjus ir mecenatus. M. Remienė perėmė savo tėvo mecenatystės dvasią. Ji išiklausė į žymios Lietuvos visuomenės veikėjos Magdalenos Galdikienės paskatinimus ir pamokymus, kaip dirbti visuomeninį darbą: blaiviai žiūrėti į ateitį ir nepasiduoti laikiniams sunkumams. Ji atsiliopė į kun. dr. Viktoro Rimšelio kvietimą telkti lėšas išlaikyti „Draugo“ dienraštį – vieną svarbiausių priemonių lietuvių ir visuomeninio ryšio puoselėjimui.

Marijos Remienės neaprepiamos veiklos prasmė – ryžtingas siekis daryti gera kitiems ir sujungti žmones bendrauti bei bendradarbiauti kultūriniais darbais. Pasakodama apie savo veiklos sukūrimą, ji parašė mažąją JAV lietuvių visuomenės ir kultūros istoriją, kurioje svairių žinių ir neįkainojamų pavyzdžių gali rasti kiekvienas lietuvis. □

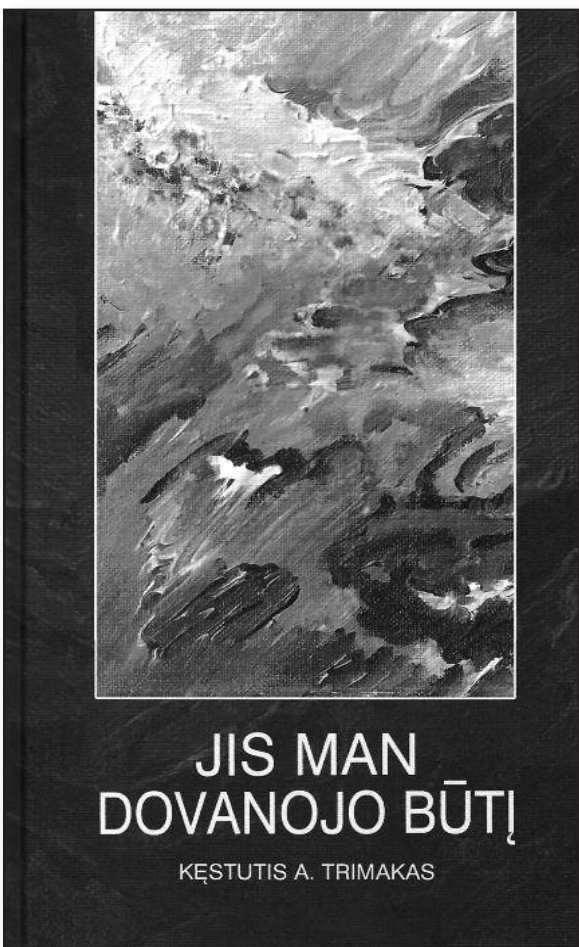
Marija Bareikaitė laimingos vaikystės dienomis Musninkuose.

PRIE KNYGOS SU RECENZENTAIS IR SKAITYTOJ AIS

KĘSTUTIS A. TRIMAKAS

Kurį laiką nešiojau mintį parodyti dėmesį mano knygų recenzijų autoriams kaip tik dėl to, kad jie skyrė nemažą dėmesio mano knygoms. Juk jie daugiau negu skaitytojai paskiria dėmesio ir laiko: pirma, atidžiai skaitydami, uoliai nagrinėdami tas knygas, kad galėtų jas viešai vertinti skaitytojų aki-vaizdoje. Tad ir aš noriu giliau pažvelgti į tai, ką recenzentai teigia ar ką jie neigia, ar gal ko nors ir nepastebi.

Mano 2010 metais išspausdintai knygai „Jis man dovanojo būti“ buvo parašytos keturios recenzijos. Kiekviena recenzija buvo kitokia. Su kiekviena susipažinau giliau. Į kiekvieną dabar atkreipiu atitinkamą dėkingą dėmesį.

Kęstutis A. Trimakas. „Jis man dovanojo būti“. Eilėraščių rinkinys 1980–2010. – Marijonų talkininkų centras, 2010.

Nijolė Jankutė-Užubalienė Poezija maldoje ar maldos poezija

Iš Čikagos į Australiją persikėlusi rašytoja Nijolė Jankutė-Užubalienė savo recenzijoje „Poezija maldoje“ (taip vadina mano poezijos knygą; recenzija spausdinta „XXI amžiuje“, 2011 m.), bet kartu klausia: gal ją būtų galima pavadinti ir „maldos poezija“? Vienaip ar kitaip, ji mano, kad poezija gali būti malda, o malda gali tapti poezija.

Autorė teigia, kad ją labiausiai paveikia toje knygoje atskleidžiamas ryškus žmogaus santykis su Dievu, kuris knygoje yra tapęs pokalbiu tarp Dievo ir žmogaus. Ji rašo: „Šio autoriaus poezija tikinčiajam – malda – žymiai nuoširdesnė ir tikslesnė, negu tos vaikystėje iš menkai suprantamų maldaknygių išmoktos, jaunystėje pamirštos, senatvėje ieškomos ir nebesurandamos... Esi, tapai iš nieko, o tačiau svarbus ir mylimas... vaikas Tėvo Absoliuto-Kūrėjo.“

Mane maloniai nuteikia rašytojos nuoširdus įsitikinimas, kad mano parašytos mintys yra malda, t. y. pokalbis su Dievu, nors praktiškai

kai nei vienas eilėraštis tikrai nėra įprastinis prašymas, nukreiptas į Dievą.

Alfredas Guščius Kodėl pravirko ramunė

Recenzantai (praktiškai beveik visi) gvildeno „Ieškančiojo pėdsakų“ knygos įžanginį ir programinį „Mokinio“ eilėraščio pavyzdį.

Literatūros kritikas Alfredas Guščius („Knygų aidai“, 2011, nr. 1) išdrįso imtis sunkesnio uždavinio – detaliau pakrapštyti sudėtingesnę eilėraščių trilogiją, pavadintą „Gyvybės keliai“. Trys poemos, kiekviena jų pasakoja apie žmonių bendruomenę: 1) Bendrija (Bažnyčia), tapusi Kristaus istorijos pasakotoja, įtikėjusius įkvepia didvyriškam gyvenimui („Pasakotoja“); 2) lietuvių tauta nepavargdama stato kryžius savo krašte („Kryžius gyvatą žadėjo“); 3) Vakarų pasaulyje išgali reliatyvizmas ir jo pasibaisėtinos pasekmės („Mirė Dievas. Mirė tiesa.“). Pastarojoje išryškėja ne polemika, o gyvybinė idėjų-vertybių kova; reliatyvizmo išsigalėjimo pasekmė tėra žmonijos savižudybė. Eilėraštis pateikia dvi tos savižudybės pasekmes: Guščius renkasi vieną: ramunė, „išgirdusi, jog „mirė tiesa“, pravirko, nes kas dabar besikreips į ją ir belauks atsakymo, ‘kas mane myli?’“ Mano įsitikinimu, svarbesnę pasekmę kritikas praleido, tad atkreipiu dėmesį į ją dabar – būtent mirus tiesai, kūdikis (prieš savo prigimtį) nebesijaučia noris gimti, nes jei nėra žmonijoje tiesos ir „visiems viskas vis viena“, tai – jo, naujo žmogaus, „niekas nelaukia“.

Dr. Irena Slavinskaitė Būties dovanos

Šioje recenzijoje (Čikagoje spausdinamo „Draugo“ *Kultūroje*, 2010 09 25; 10 02) literatūrologė dr. Irena Slavinskaitė sukūrė religinės poezijos reikalingumo ir svarbos panoramą ir tada pažvelgė į mano dviejų knygų reikšmę. Tose knygose ji atranda būties dovanas.

Recenzėntė rašo: Iš Kūrėjo „gavome didelę gyvybės dovaną... poetas pavartoja Tėvo stalo metaforą. Dievas vaišina mus gėrybėmis, pakvietęs iš nebūties... Švelniai, įtikinančiai K. Trimakas ištara jam subrendusią padėkos už viską mintį.“

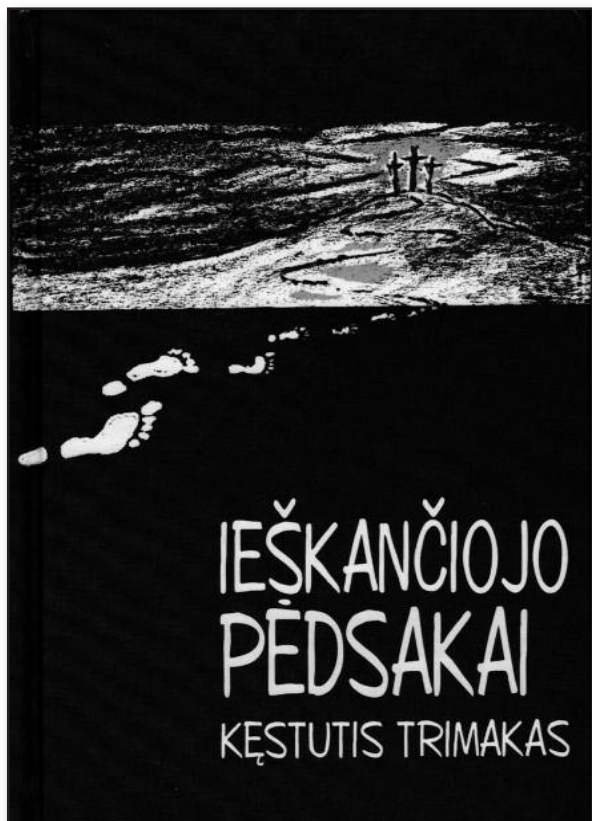
Tai teigusi recenzentė paaiškino: „Jausmai į šią poezijos erdvę ateina per sąmonę... jie derinasi prie minčių savo intonacija, ištarties stiprumu, emocije spalva. Sanskrito poetikoje tai spalvai pavadinti yra specialus terminas *rasa*... Jis reiškia ir dvasinio sąmoningumo būvį, pobūdį, nuotaiką... vidinės brandos rezultatas. Tai reiškia, kad Kūrėjo mesta sėkla pateko į dėkingą dirvą.“

Tuo paaiškinimu dr. Slavinskaitė pateikė kažką naujo ir vertingo – tai, kas praturtina knygoje iškeltos padėkos jausmo suvokimą. Štai dėl ko vertinu autoriaus ir jo kūrinių vertintojų bendradarbiavimą: jis praplečia akiratį. Todėl dabar derinu sanskrito *rasa* su moderniosios psichologijos pradininko Williamo Jameso *dinamogeniškais* jausmais.

Irena Slavinskaitė Poezijos gairės – gyvenimo prasmė

Antra šios literatūrologės recenzija buvo išspausdinta Kanados lietuvių „Tėviškės žiburiuose“ (2010 10 05, nr. 39). Toje recenzijoje ji pagnarinėja gyvenimo prasmės (filosofinį) klausimą, kaip vieną iš esminių mano poezijos gairių.

„K. Trimakas pradėjo naują lietuvių poezijai dvasinio filosofavimo samprotavimo stilių. Šio poetinio mąstymo šaknis randame ir 19 amžiaus pabaigoje Maironio rašytame librete operai „Kame išganymas“...Apie gyvenimą ir kūrybą kaip filosofavimą labai pamokomai veikale „Filosofijos kilmė ir prasmė“ (Roma, 1978) yra rašęs ir A. Maceina. Ta prasme šios literatūros kontūrus atliepia ir K. Trimakas. Akivaizdu ir tai, kad K. Trimakas kūrybos procese išgyvena A. Maceinos minimą gyvenimo paslapties nuo-

Kęstutis Trimakas. „Ieškančiojo pėdsakai“. Evangeliniai mąstymai. – Lietuvos katechetikos centro leidykla, 1999

stabą... Savo profesijos ir pašaukimo vedamas jis ir meninėje kūryboje tyrinėja pasaulį ir atranda naujas sakralines būties esmes... K. Trimakas rado tam tinkamą būdą ir poetinę formą.”

Dėkingas esu dr. Irenai Slavinskaitėi už akiratį praplečiančias pastabas, nurodančias tęstinumą mūsų literatūroje, siekiant padėti mūsų tautai puoselėti ryšį su mūsų Kūrėju.

Ryšys su skaitytojais

Mintys ir kalba. Bendrai, kaip pastebėjau, filosofija daugelio laikoma per aukšta, nesuprantama galvojimo forma kasdieniniam, praktiškam žmogui. Taigi, ar jau ir šis mano poezijos rinkinys yra per aukštas eiliniam žmogui?

Priešingai: skaitytojai sako, kad mano eilėraščiai yra žmonėms suprantami. Taip kalba rašytoja Nijolė Užubalienė savo trumpoje recenzijoje. Taip laiške rašė man ir viena pažįstama dailininkė: „Kalbėjau su ... (pamini draugės dailininkės vardą ir pavardę) apie Tavo knygą; ji, kaip ir aš, yra susižavėjusi tavo rašymu ir mintimis; ypatingai tas faktas, kad tu pajėgi paprastais žodžiais iškelti tokias gelmes...“

O kaip jausmai?

„Jis man dovanojo būti“ knygos paskutiniame skyriuje, pavadintame „Į gyvenimą anapus“, gvildinama senatvės ir „išėjimo“ tema, bet dėmesys yra ant galutinio džiaugsmingo susitikimo. Visi eilėraščiai santūriai, bet viltingai nukreipti į gyvenimą anapus, už mirties šydo.

Ivairiomis progomis esu skaitęs tuos eilėraščius vyresnio amžiaus žmonėms. Daugelis jų tai pritaikė sau... Neteikė savo brangiųjų, jie laikė, kad šių eilėraščių mintys jiems taikomos asmeniškai... paguodžiančiai, nes po atsiskyrimo įvyks galutinis susitikimas, grįš džiaugsminga brangiausiųjų asmenų artuma.

Viena tik, kuri į viską žvelgė labai pesimistiškai, pasakė, kad šie eilėraščiai yra tokie liūdni. Žinojau jos pesimistišką nuotaiką, bet tikėjau, kad girdėdama šiuos viltingus eilėraščius, pralinksms. Deja, ji užkliuvo už to, ką teks palikti su šia žeme, ir visiškai nepriėmė to, kas gero laukia anapus. Eilėraščiai nebuvo liūdni, bet ji juos tokiais savo pesimistine nuotaika nudažė.

Išvada

Matau autorių ir recenzentų (o taip pat ir skaitytojų) bendravimo ir bendradarbiavimo bei minčių ir patirčių pasidalinimo naudą tiek man, kaip knygos autoriui, tiek ir tiems, kurie tą knygą skaito ir ją vienaip ar kitaip pasveria. □

Dailininko Antano Lipskio kūrybinė ataskaita – knyga

AUDRONĖ VIKTORIJA ŠKIUDAITĖ

Lietuvoje atspausdintas gydytojo ir dailininko Antano Lipskio dailės albumas, kurį galima laikyti menininko ataskaita už visą intensyvų kūrybinį gyvenimą.

Kiekviena knyga tave paliečia, ką nors palieka, kam nors paskatina, ką nors tavyje atidaro, kuo nors praturtina. Ką mes patyrėme, užversdami Antano Lipskio, gyvenančio ir kuriančio Jungtinėse Amerikos Valstijose, tapybos, palydėtos žodinės kūrybos paveiksliukų – eilių, albumą?

Pirmiausia – tam tikrą nuoskaudą, kad šis žmogus neturėjo galimybių atsидėti vien kūrybai, juk turėjo viską, ko reikia geram dailininkui – įgimtą talentą, kūrybinę aistrą, darbštumą. Antanui Lipskiui kūryba buvo duota Dievo, bet gyvenimasis laikotarpis ir gyvenimo aplinkybės – Antrasis pasaulinis karas, okupacijos, pabėgėlių stovyklos – klostėsi kūrybai nepalankiai. Teko užgniaužti pašaukimą ir ieškoti galimybių užsidirbti duoną iš žemiškesnės profesijos. Gyvenimą teko dailinti į dvi dalis – į gydytojo darbą ir į kūrybą – tapybą ir poeziją. Kūryboje jis nekėlė tikslo sukurti savojo stiliaus, – o gal tam paprasčiausiai pritrūko laiko, – tiesiog gerė į save meną ir grožį dailės sedevruose, teatre ir ieškojo meno realiam pasaulyje. Stengėsi tą pažinimo džiaugsmą užfiksuoti drobėse ir poezijos posmuose. Norėjo būti mene, su menu, todėl daug laiko praleido prie žymiausių pasaulio drobių ir su knyga. Treji metai, jaunystėje praleisti Telšių kunigų seminarijoje, taip pat nepraejo be pėdsako – išmokė mąstyti, žiūrėti giliau ir matyti daugiau.

Antanas Lipskis neturėjo galimybės baigti meno akademijų, bet turėjo galimybę privačiai mokytis pas žymų lietuvių dailininką Adomą Varną Čikagoje. Anot menininko, jį mokė muziejai ir literatūra. Jo dailės drobėse tai tam tikra prasme ir atsispindi – jose daug teatro, literatūrinių, istorinių siužetų, mėginių pagauti mylimų dailininkų kūrybos dvasią. Ir šiandien jam didžiulį įkvėpimą teikia teatras, ypač opera. Dailininkas pasakoja, kad jis turi galimybę per televiziją klausytis geriausių pasaulio operos pastatymų su žymiausiais pasaulio solistais, ir klausydamasis, žiūrėdamas čia pat ima pieštuką ir braižo būsimąjo paveikslo kontūrus.

Ir taip buvo visada – nuo mažumės – jį supęs pasaulis jam buvo idėjų, siužetų šaltinis. Mokykloje mokytojai anksti pastebėjo, kad šis vaikas turi dailininko ranką, todėl gavo „dailininko“ pravardę. Kadangi tėvų ūkis negalėjo keturiems vaikams suteikti

mokslo, Antanas vasaros atostogų metu pats bandė užsidirbti mokslui, ir užsidirbdavo iš dailės – parapijų vaidinimams Žemaitijoje tapė dekoracijas. Ir gimnazijoje, ir vėliau universitete buvo nuolatinis dekoracijų dailininkas. „Bėda tik, – sako Antanas Lipskis, – mokykloje neturėjau gero dailės mokytojo”.

Taigi mokėsi pats, kaip tas alchemikas ieškojo savo spalvų, savo temų, savosios aukso formulės. Tai jo gyvenimui teikė pasitenkinimo, pilnatvės, žinojimo, kad ne veltui gyvena, kad palieka ir savo pėdsaką. Ši knyga, kurioje sudėti būdingiausi jo kūrybai tapybos darbai, tai įrodo.

Dailininko kūrybos raida

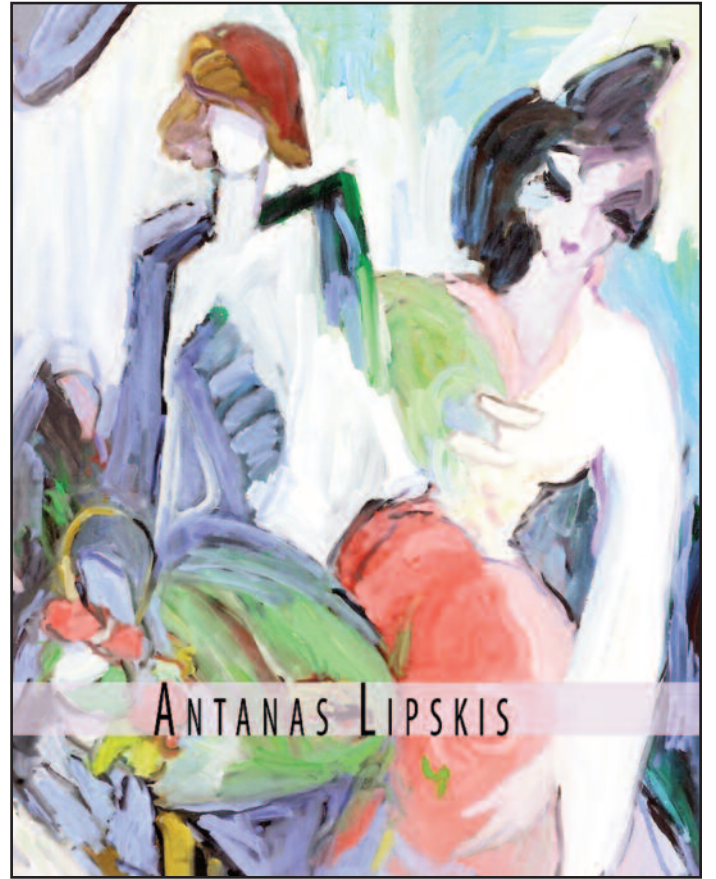
„Jeigu lietuviškojo kultūrinio gyvenimo raidoje turėjome visai gerų rašytojų gydytojų, kaip Vincas Pietaris, Vincas Kudirka, kodėl dabar negalėtume turėti ir gydytojų dailininkų. Tokių, sakyčiau, dvigubinių gyvenimo takų ir mūsųose, ir kitose tautose kiek tik nori. Va, ir Čiurlionis pirmiausia turėjo, atrodo, būti muzikas, nes šioje srityje išgijo rimtą, konservatorinį, pasirusimą, o vėliau, pradėjęs tapyti kaip mėgėjas, ir be dailės akademijų baigimo tapo labiausiai pasaulyje žinomu mūsų dailininku. Jau taipgi modernių laikų prancūzų meno genijus Paul Gauguin’as kurį laiką buvo vien puikių piniginių operacijų bankininkas, bet ėmęs tapyti laimėjo jokiais pinigais nupurkamą vietą žmonijos istorijoje. Tikrai vieną

Trys muškietininkai. 1992, aliejus ant drobės.

dalyką čia reikėtų įsidėmėti: literatūra, muzika ir dailė yra žiauriai negailėtos. Jas kuriantis žmogus turi visas joms pasiaukoti, sakyti, su kūnu ir 'dūšia'. Jeigu jas kas nori prisišnekinti tik laisvalaikio žaidimui, tik laiko 'užmušimui', tik trečiam patiekalui po visko, nieko vardan jų neišsizadėdamas ir neprarasdamas, visos jos trys tokiame meilikautojui tampa žiauriai kerštingos. Dažniausiai tada anų prisišnekėlių į menus pretenduojančius darbus užantspaudoja prasto mėgėjo antspaudas ir tiek”, – samprotavo Kazys Bradūnas „Draugo” dienraštyje (1979 m. rugsėjo 22 d. numerįje) po Čikagoje, Balzeko lietuvių kultūros muziejuje, atidarytos trečiosios Antano Lipskio parodos ir pripažino, kad „Antanas Lipskis yra jau pakankamai miklios spalvinės ir forminės technikos įsisavintojas. Atrodo, jau žinąs pakankamai dailės paslapčių ir pakankamai paaugojęs darbo valandų, kad toliau imtų rūpintis vien grynai savojo veido atradimu ir jo išryškinimu”.

Tai, matyt, būta įsimintinos parodos, nes apie ją parašė ir kitas tuo metu Čikagoje ėjęs dienraštis – „Naujienos”. Čia rugsėjo 15 d. numerįje senosios kartos lietuvių išeivių atstovas dailininkas profesionalas Mikas Šileikis rašė: „Dr. Lipskis nėra tik menininkas-mėgėjas, bet jau subrendęs tapytojas. Jo tapyba – tradicinio stiliaus, šviesaus nuotaikingo kolorito. Dirba aliejumi drąsiais potėpiais ir padedant špakteliui. Dažai dedami švariai, ne 'dažytinių' bū-

Knygos viršelis

du, todėl jo gėlių puokštės tokios gyvos, ypač 'Irisai' nr. 10. Pravartu pabrėžti vaikų portretukus, pvz., 'Mažas berniukas' kat. nr. 12 atliktas su tokiu tikslumu, potėpių taiklumu, daro įspūdžio didelio tapytojo darbu. 'Mergaitė raudoname ir geltoname kostiume' nr. 17 ir keletas kitų galvučių liudija, kad dr. Lipskis moka gerai piešti, ne tik tapyti. Beje, 'Aš esu' nr. 1 – išimtinai geras darbas”...

Tai blyksniai iš trisdešimties metų senumo įvykio. Nuo to laiko Antanas Lipskis vis augo, gilėjo kaip kūrėjas, patyrė įvairių dailės srovių veikimą ir turėjo galimybių atsидėti tikrai menui bei nutapyti šimtus drobių. Ir štai 2006-ieji, vėl paroda Čikagoje, Čiurlionio galerijoje. Parodą recenzuoja kitas kūrėjas – fotomenininkas profesionalas Algimantas Kezys, kuris taip pat kuria paveikslius, tik ne teptuku, bet fotoaparatu, todėl jo nuomone pasikliauti galima. Jis „Draugo” šeštadieniniame priede 2006 m. spalio 21 d. laidoje rašo:

„Dail. Antano Lipskio naująją tapybą būtų galima iš dalies sugretinti su XX šimtmečio klestėjusiomis meno srovėmis: kubizmu („Iliuzija”), simbolizmu („Kai jėga nugali laiką”), ekspresionizmu („Sesutė Šatrija”), impresionizmu („Vaikystė”), fovizmu („Natiurmortas”, „Irisai”). Tai sakydamas nenoriu priskirti šio kūrėjo darbų 'nusižiūrėjimo' kategorijai. Dail. Lipskis yra savarankiškas, savo kūryboje perdėm autentiškas. Dirba, kas glūdi jo sąmonėje, o gal ir sąmonėje. Aišku, žavisi ir meistrų darbais, ypač Matisso. Tiesa, kad jo technika šiek tiek atspindi minėtų 'izmų' braižą, bet tai nereiškia, kad jis akylai kopijuotų, paaugodamas savarankiškumą bei autentiškumą.

Lipskio stilistika pasižymi štrichų neužbaigtumu, spontaniškumu bei impulsyvumu. Neieško pažodinio tikslumo („Rūpesčio dvasia”), svarbu sukurti idėjos ar nuotaikos išraišką, pvz., judesio („Vilniaus fragmentai”). Koloritas lieka pridengtas, nėra ryškių juodų spalvų („Prie jūros”). Naudoja tik tris pagrindines spalvas – raudoną, geltoną ir mėlyną. Iš šių trijų išgaunama ištisa spalvų vaivorykštė su savo niuansuotais atspalviais. Dailininkas mėgsta spalvų potėpius švelninti, vengia stiprių kontrastų ar šešėliavimų. Net ir kubizmo technika sukurti vaizdiniai bei spalvinių plotų sugretinimai žiūrovo nešokiruoja griežtai apibrėžtais kontūrais ar aštriais prieštarų koloritų deriniais. Spalviniai pėrijimai – pridengti, švelnūs, malonūs. Tamsiai ruda, beveik juoda, naudojama akcentams išryškinti, ypač pabrėžiant akis portretuose. Lipskio tapytų modelių juodos akys slepia asmenybės gelmę („Moteris”).

Antrojoje parodos dalyje – akrilo technika ant Nukelta į 5 psl.

Dail. dr. Antanas Lipskis su žmona Aldona. 1990 m.

Atkelta iš 4 psl.

popieriaus atlikti darbai. Dažų koloritas unikalus ta prasme, kad spalviniai niuansai susideda iš dviejų permatomų dažų sluoksnių. Išgaunamas ne maišytų, bet permatomų atspalvių derinys („Muzikos aidai“, „Vilties trikampis“, „Tyliąją naktį“). Peršviečiančios spalvos sukuria naują spalvingumo identitetą, autorius pavadintą spalvų vibracija („Šokėja“ – jos suknėlės – vien judesys – spalvų margumynas).

Tematikos požiūriu Lipskio darbai skirstomi į neutralius ir simbolinius. Neutralieji – tai tie, kuriuose paveikslo kompozicija bei dizainas vyrauja, tematika tarnauja. Simboliniai – turintys ne vien simbolių gausą, bet ir įpintą ryškiai pamokančią idėją. ‘Gyvenimo kryžkelė’ vaizduoja ne vien paprastus kryžkelius, o ir triuškinančius pasimetimus gyvenime. ‘Saulės užtemime’ slypi užuomina apie ‘gerą’ mergaitę, kuri tapo ‘negera’. ‘Mano raudonoji lapė’ vaizduoja išsigandusius paukščius, bėgančius nuo tos raudonosios (suprask: blogybių) lapės.

Ši paroda – tai naujas tarpsnis dail. Lipskio kūryboje. Savo pirmojoje, vykusioje Čiurlionio galerijoje, Čikagoje 1970 metais, autorius nebandė spręsti kokių nors socialinių problemų. To laikotarpio paveikslai buvo ramūs peizažai, kvepiančios gėlės, natūrmortai. Antrojoje, vykusioje 1989 metais, pradeda rodytis žmogaus įvaizdis įvairiose gyvenimo situacijose. Dabartinėje žengtas žingsnis tolyn – pagilinta tematika, pajvairinta technika”.

O štai naujausias žvilgsnis į Antano Lipskio kūrybą – menotyrininkės Ievos Šadzevičienės įvadinis žodis knygoje „Antanas Lipskis. Tapyba ir poezija“: „Dailininko darbai, kuri paskutiniaisiais XX amžiaus dešimtmečiais bei pirmuoju XXI amžiaus dešimtmečiu, nutiesia tiltą į praėjusio amžiaus pradžią. Daugelį kūrinių jungia muzikantų, teatro artistų, cirko klounų tema, kartais suvedama į vieną, pvz., kūrinyje ‘Kupidonas’ (2002 m.). Čia svajingai dūduoja prancūziškojo ‘Pjero’ tipo arlekinas (arlekinų temą mėgo Pablo Picasso, ypač ankstyvosios kūrybos laikotarpiu; tokios spalvos atsikartoja ir A. Lipskio klounų tematikos darbuose), kurio figūra, papuošta taškuotu kostiumu, išnyra abstrakčiame, rausvame fone, pastelinės spalvos sukuria nostalgikią neorokoko epochos prisilietimą. Trapia poezija alsuoja ir vienas įdomiausių A. Lipskio darbų ‘Muzikos aidai’ (2002 m.).

Lengvos, pastelinės ir prislopintos spalvos ištirpsta, pereidamos viena į kitą. Dėmesys koncentruojamas į ištiestas link žiūrovo fleitisto rankas: pirštai žaismingai groja instrumentu, kuris nuveda žvilgsnį į poetišką muzikanto veidą, apsuptą pilkai melsvų plaukų, švelniai kontrastuojančių išplaukusiam rusvos ir rausvos spalvų fonui.

Kitokio tipo darbuose pasireiškia postimpresionistiškieji ieškojimai: tapytojas atsigręžia į Henri de Toulouse-Lautrec (1864–1901) veik minimalistinį kelių spalvų ir juodos linijos panaudojimą”...

Gausi Antano Lipskio žodinė kūryba

Antano Lipskio tapytojo talentą papildė literatūrinis. Jau išleistos penkios poezijos knygos, tuo tarpu dailės kūrybos knyga leidžiama pirmą kartą. Kodėl? Gal autorius savo žodine kūryba labiau pasitikėjo? O pagrindo tam būta – jo pirmąją knygą pastebėjo netgi profesionalai rašytojai. Štai Stasys Santvaras „Dirvos“ laikraštyje (1990 m. kovo 29 d.) rašo straipsnį, skirtą pirmajai Antano Lipskio eilėraščių knygai „Kai saulė liepė“, išleistai 1989 m.: „Jo poetinis debiutas yra tikrai gaivi ugnelė mūsų nūdieninio buvimo prietemose. Reikia nuoširdžiai linkėti, kad poezijos meno kūrimo liepsnos per greit neužgestų jo svajonių ir siekimų židinyje...”

Profesionalo padrašinimas buvo vertingas pradedančiajam, bet antroji Antano Lipskio knyga pasirodė tik po dešimties metų pertraukos, 1998 m. – tai „Rausvo dagio žiedas”. Užtat likusios trys pasipylė kaip iš gausybės rago – „Žvilgsniai” – 1999-aisiais; „Eilės iš memuarų” – 2001-aisiais, „Mėlynoji delčia”

– 2005-aisiais. Palydėdama pastarąją knygą, rašytoja Danutė Bindokienė rašė: „Antano Lipskio poezija – kaip vynas: su kiekviena knyga ji vis gerėja, stiprėja, bręsta, įgauna naują ‘skonį ir aromatą’, kuriuo ir poezijos mėgėjas, ir eilinis skaitytojas, netikėtai atvertęs knygos puslapius, gali pasigardžiuoti”.

Taip, matyt, galvojo ir Amerikos Lietuvių rašytojų draugija, 2006 m. poetą Antaną Lipskį apdovanojusi metų premija.

Poezija iš dvasios gelmių pratrūko A. Lipskiui jau išėjus į pensiją, atitrūkus nuo įtempto gydytojo darbo. Beje, visos poezijos knygos iliustruotos jo paties tapybos darbais. Tai, be abejo, knygų privalumas, nes žodis papildomas vaizdiniais. Šioje knygoje, kurią skaitytojas jau laiko rankose, atvirkščiai – dailės kūriniai palydimi pluoštu eilėraščių. Antano Lipskio kūryba neatsiejama, tarpusavyje susijusi.

Visos A. Lipskio poezijos knygos buvo pastebėtos Amerikos išeivių spaudoje. Štai trečioji knyga „Žvilgsniai” „Draugo” laikraščio kultūros priede

pristatoma taip: „...Jau žengiant į brandesnę savo amžiaus pusę, jo poezija toli gražu neįsprausta į tradicinės, ‘senoviškos’ eilėdaros rėmus ar nuotakas. Nors keliuose knygos skyriuose padalinti eilėraščiai yra galbūt nevienodo lygio ir apima plačią temų skalę, tačiau jie švieži, mintis aiški, neįpailota žodžių ir įvaizdžių voratinkliuose taip giliai, kad skaitytojas visiškai nesuprastų, ką poetas nori pasakyti”.

Ketvirtoji, „Eilės iš memuarų”, taip pat „Draugo” kultūriniame priede palydima tokiais žodžiais: „A. Lipskio poezija giliai asmeninė; savotiškai tradicinė, bet, įvilktą į modernų rūbą, parodo autorių kaip subrendusią asmenybę, sijojančią savo brandaus gyvenimo patirtis tankiu atsiminimų sietu, po kurio langelius byra ir liūdės, ir džiaugsmas, ir praeties nostalgija”.

Poetas A. Lipskis kūrybinės brandos pasiekia paskutiniojoje knygoje „Mėlynoji delčia”, kuri susilaukė ir daugiausia dėmesio.

Tai išmintingo žmogaus, daug patyrusio, susitaikiusio su pasauliu ir žmonėmis, atleidusio visiems visas nuoskaudas, žvilgsnis į aplinką. Žvilgsnis – be baimės, be pykčio, be sąskaitų suvedinėjimo, atviras. Žvilgsnis slysta plačiai, nes poeto patirtis be galo plati ir gili, įgyta per literatūrą, keliones po pasaulį, tapymą ir žiūrėjimą į paveikslus, susitikimą su daugeliu žmonių ne pačiomis geriausiomis jų gyvenimo dienomis. Eilėraščiai tarsi gydytojo skalpelis rėžia giliai, bet ramiai, be pašalinių emocijų. Poetas, nuolat stovėjęs ties gyvenimo ir mirties riba, supratęs gyvenimo ir mirties kainą ir neturėjęs teisės sudrebėti nei ranka, nei siela, išmoko į viską žiūrėti su išmintingu rimtumu ir priimti gyvenimą ir supantį pasaulį kaip Dievo sukurtą ir tobulą, tegu ir tobulintą paveikslą.

Eilėraščiai tam tikra prasme susikalba su paveikslais, nes paveiksluose daug literatūros – literatūrinių, istorinių, biblinių simbolių. Nors kažkada, jaunystėje, Antanas Lipskis atsisakė minties gydyti žmonių sie-

Kupidonas. 2002, akrilis ant popieriaus.

soms poeto knygoms.

Ir išskirtinis autoriaus bruožas gyvenime ir kūryboje – asmenybės kuklumas, dar daugiau – savęs – kaip žemės dulkės pajautimas.

Autoriaus santūrumas ir baimė pervertinti save kuria jo, kaip patrauklios ir talentingos asmenybės, paveikslą.

Rašytoja Danutė Bindokienė Antaną Lipskį – poetą lygino su Kaziu Bradūnu, ypač jo vėlyviausia kūryba.

Negalima užversti knygos nepasakius, kad Antano Lipskio mūza, įkvėpimo šaltinis ir jo kūrybos pirmoji bei nuoširdžiausioji vertintoja yra žmona Aldona Ragauskaitė-Lipskienė, buvusi žurnalistė ir modeliuotoja, teisininko ir žurnalisto dukra. Knygoje matome daugelį jos portretų. Ji yra menininko kūrybinio palikimo bendraautorė, nuolat kurstanti kūrybos ugnį.

Keli žodžiai apie pačią knygą

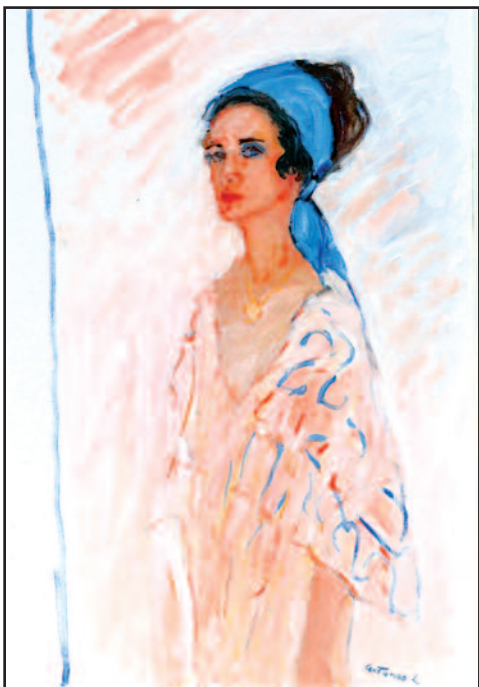
Antano Lipskio dailės albumas „Antanas Lipskis. Tapyba ir poezija”, 2011, išleista Vilniuje, spaustuvėje „Petro ofsetas” (spaustuvę būtina paminėti, nes darbas atliktas pasigėrėtinai. Ir spaustuvė didžiuojasi, turėjusi galimybę išleisti ypač patrauklaus menininko knygą ir yra nusprendusi knygą pateikti 2012 m. Vilniaus knygų mugėje kaip vieną geriausių savo metų darbų.)

Pusę knygos sudaro paveikslai aliejumi, kitą pusę – akvarele atlikti darbai. Jų nuostabias nuotraukas paruošė Jonas Kuprys. Ir tai didelis knygos privalumas.

Iš daugiau kaip tūkstančio A. Lipskio sukurtų paveikslų knygai skirtus atrinko pats autorius.

Beje, knygos tekstai bus suprantami ir lietuvių kalbos nesuprantančiam, nes yra pateikiami angliški vertimai.

272 psl. albumas išleistas 350 egz. tiražu, dalį knygų autorius dovanoja Lietuvos bibliotekoms. □

Aldonos portretas. 1988, akrilis ant drobės.

Pajūrio namelis. 1987, aliejus ant drobės.

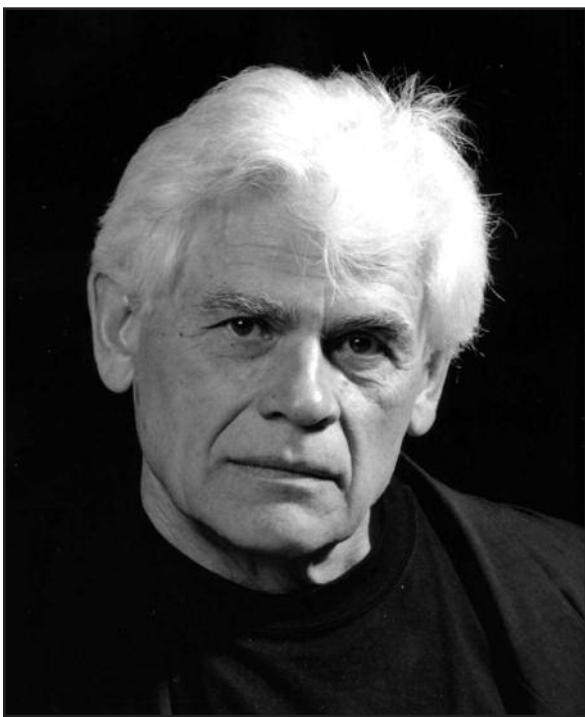
Režisierius Jonas Jurašas:

„Esu laimingas, turėdamas ne vieną, o kelis gyvenimus...”

JOLANTA MATUZAITE

Šiemet Lietuvos teatras švenčia bene atkakliausiai kūrybos laisvę sovietmečiu gynusio menininko – režisieriaus Jono Jurašo – 75-ųjų gimimo metinių sukaktį. Lietuvos nacionalinės kultūros ir meno premijos laureato Jono Jurašo vardas šiandien žinomas Vokietijos, Belgijos, Japonijos, JAV, Kanados teatrų žiūrovams, Hartmano (Stamford) ir Trinity (Providence) konservatorijų, Yale dramos mokyklos, Rutgers ir Washington universitetų studentams.

„Šiandien, bandant susumuoti režisieriaus J. Jurašo kūrybos patirtį, svarbu pasakyti, kad jis, rusų teatrinės mokyklos auklėtinis, studijų metais atitrūkęs nuo savo lietuviškų šaknų, grįžęs į tėvynę sugebėjo įgytą mokyklą absorbuoti ir perkurti; jis savarankiškai formavo savo repertuarą, statė klasiką ir naujausius, meniniu požiūriu stipriausius bei aktualiausius lietuvių dramaturgų kūrinius, puoselėjo originalų jo vadovaujamo teatro braižą – įtvirtino ekspresyvaus, metaforinio teatro kryptį,

Režisierius Jonas Jurašas

kurią vėliau tobulino ir pratęsė kiti režisieriai”.¹

1964 m. su pagyrimu baigęs Maskvos A. Lunačarskio teatro meno institutą (kurso vadovai – TSRS liaudies artistai A. D. Popovas ir M. O. Knebel), režisierius J. Jurašas jau buvo debiutavęs įvairių teatrų scenose. Kūrybinio kelio pradžioje – F. Diurenmato pjesės „Fizikai“ inscenizacija M.V. Lomonosovo universiteto studentų teatre, 1963 m. – A. Volodino pjesės „Paskyrimas“ pastatymas LTSR valstybiniame rusų dramos teatre, tais pačiais metais Čeliabinsko valstybiniame dramos teatre režisuotas diplominis darbas pagal I. Drucės pjesę „Kasa Mare”.

1966–1967 m. Lietuvos teatras sulaukė pirmųjų populiarių J. Jurašo spektaklių. 1966 m. Šiaulių dramos teatre jis režisavo A. Arkanovo ir G. Gorino faršą „Žiūrėk, Europa!”, 1967 m. Lietuvos akademiniame dramos teatre – L. Zorino „Varšuvos melodiją” ir S. Mrożeko „Tango”, sėkmingai gyvavusių teatro repertuare iki 1968 m. Prahos pavasario įvykių.

Žtačiau labiausiai režisieriaus J. Jurašo vardą išgarsino 1968–1972 m. savo naujumu ir konceptualumu teatrą ir visuomenę sukrėtę Kauno dramos teatre sukurti spektakliai. 1967 m. paskirtas šio teatro vyriausiuoju režisieriumi, J. Jurašas jau po metų pristatė Kauno publikai M. Bulgakovo „Moljerą”, M. Baidžijevio „Dvikovą”, K. Sajos „Mamutų medžioklę”. Puikiai mokėjęs laviruoti tarp įvairių partinės vadovybės draudimų ir cenzūros, kodų ir metaforų kalba režisierius kalbėjo to meto Lietuvai K. Sajos „Šventėžeryje”, J. Glinskio „Grasos namuose”, net sovietinės dramaturgijos aukso fondui priklausiusios M. Šatrovo pjesės „Bolševikai” inscenizacijoje.

„J. Jurašas pakėlė teatro kultūrą ir padarė jį svarbia teatro ir visuomenės bendro išgyvenimo

vieta. J. Jurašo teatro fenomenas tarpo Lietuvoje kaip tik tuo metu, kai aukštųjų sovietinių valdininkų cinizmas eilinio žmogaus, o ypač laisviau mąstančios inteligentijos, atžvilgiu buvo pasiekęs savo viršūnę”.²

Aštriausiai nepakantumą sistema režisierius išreiškė viename lankomiausių to meto Maskvos „Sovremeniko” teatre. Čia 1971 m. jo režisuotas W. Shakespeare'o „Makbetas” po pusmečio trukdymų ir draudimų buvo parodytas vienintelį kartą ir į teatro repertuarą net nepateko. Visi J. Jurašo spektakliai (išskyrus vienintelį cenzūrai neužkliuvusį „Motinos lauką” pagal Č. Aitmatovo kūrinį) buvo paženklinti skausmingos lemties, nes kėlė daug rūpesčių „teisingos ideologijos” sergėtojams. Nuolatiniai priekaištai ir nurodinėjimai koreguoti, pagaliau istorinės J. Grušo dramos „Barbora Radvilaitė” – legendinio J. Jurašo spektaklio Kauno valstybiniame dramos teatre – uždraudimas privertė režisierių žengti drąsų ir tuo metu beprotišką žingsnį – parašyti atvirą laišką LTSR kultūros ministerijai, Kauno valstybiniam dramos teatrui, Lietuvos teatro draugijai, laikraščio „Literatūra ir menas” redakcijai. 1972 m. J. Jurašas buvo atleistas iš teatro, jo pavardė išbraukta iš spektaklių programų ir afišų, o bandymai susirasti kitą pragyvenimo šaltinį nedavė rezultatų. 1974 m. režisierius su šeima emigravo iš Lietuvos.

Dveji sunkūs nežinomybės metai Vienoje ir Miunchene nežadėjo jokių darbo perspektyvų, teatrų nedomino niekam nežinomo režisieriaus pasiūlymai. „Man buvo svetimos iliuzijos nustebinti savo originalumu Vakarų pasaulį, bet mane palaikė vilis pratęsti savo kūrybos kelią ir įkūnyti tuos ne-realizuotus sumanymus, kurie metai iš metų kaupėsi manyje”,³ – kalbėjo režisierius viename pirmųjų savo interviu užsienio lietuvių spaudoje. Tik 1976-aisiais, persikėlęs į JAV, J. Jurašas jau po pusmečio buvo pakviestas į Stamfordo konservatorijos mokomąjį teatrą ir šiam debiutui pasirinko žymaus disidento A. Amalriko pjesę „Rytai-Vakarai”. Šiltai žiūrovų sutiktas ir kritikų įvertintas spektaklis tapo gera pradžia naujame režisieriaus kūrybos etape. 1977-aisiais JAV eksperimentinio teatro *La Mama* vadovės E. Stiuart pakviestas J. Jurašas režisavo W. Shakespeare'o dramą „Makbetas”, 1978-aisiais New Yorko *Theatre for the New City* – aplinkiniais keliais iš Lietuvos JAV pasiekusią anoniminę pjesę „Pasivaikščiojimas mėnesienoje”. Tik po gero dešimtmečio paaiškėjo, kad jos autorius – ištikimas J. Jurašo draugas Juozas Glinskis – savo kūrinį rašė nesitikėdamas kada nors išvysti jo inscenizacijos, juolab JAV teatro scenoje.

„Buvo galima jausti, kad režisierius J. Jurašas, gyvenęs tokioje sistemoje, šia pjesė pats norėjo išpurtyti, iškratyti iš savęs vis dar jį slegiančios totalitarinės sistemos puvėsius. Savo patirties įtaigotas, jis siekė universalaus humaniškumo, kreipdamasis į visų žmonių sąžinę. Tuo pačiu jis turėjo ir misiją – pranešti Vakarų pasauliui dar gyvų, bet beatodairiškai traiškomų žmonių šauksmą, kuris prasiveržė pogrindžio autoriaus eilutėmis pačiu tikriausiu, pačiu autentiškiausiu balsu. Todėl ir džiugu, kad režisierius neatsiskyrė nuo mūsų, klabenančių teisybės duris. Savo pašaukimu, savo pasirinktu keliu, savo talentu jis išėjo į begalinią sunkią dirvą – sėti supratimo grūdą pačiame New Yorko meno centre”.⁴

Po metų, 1979-aisiais, Hartmano konservatorijos vadovas D. Eliotas pakvietė J. Jurašą padirbėti su studentais Providence. Taip buvo sukurtas spektaklis „Lošimo pabaiga” („The end game”) pagal S. Becketo pjesę, sudominęs drąsias idėjas mėgusio *Trinity Square Repertory Theatre* režisierių A. Holą. Antrasis Providenso teatre J. Jurašo režisuotas spektaklis – N. Erdmano pjesės „Savižudis” inscenizacija – susilaukė ypač plataus atgarsio spau-

W. Shakespeare'o „Makbetas”, 1977, JAV.

doje ir visuomenėje. Spektaklį kritikai pripažino svarbiausia sezono premjera Amerikoje. Tais pačiais 1980-aisiais metais spektaklis buvo perkeltas į Brodvėjų, pagrindinį vaidmenį jame sukūrė garsus anglų aktorius D. Jacobis. „Savižudžio” premjerą Brodvėjaus teatre ANTA vertino net 93 recenzijos, plačiai komentavo spauda („*The New York Times*”, „*Newsweek*”, „*Sunday Record*”, „*The Boston Globe*”, „*New York Post*”, „*New Brunswick*”) ir radijo laidos. Nekomercinis spektaklis net porą mėnesių sutraukdavo pilną salę įnoringos publikos ir pelnė J. Jurašui drąsaus ir išskirtinio režisieriaus vardą.

Nurimus Brodvėjaus šurmuliui, 1981-aisiais įvyko F. Kromelinko „Kilniadvasio apgautojo” („*Magnificent cuckold*”) premjera *Yale Reperture Company Theatre* New Havene. „...Tai buvo vienas iš paskutinių kartų, kai Jurašas statė 'normalią' pjesę 'normalioje' scenoje. Jis prarado interesą tradiciškom dramom ir itališkai scenos dėžutei. Jurašas žinojo, kad gali profesionaliai – geriau ar blogiau – pastatyti Amerikos teatre kiekvieną pjesę, bet tas kelias jau buvo išvaikščiotas”.⁵ Tais pat metais, subūręs vieningą, azartišką aktorių trupę, režisierius dar kartą sugrįžo į New Yorko *Theatre for the New City* su A. M. Sluckaitės-Jurašienės pjesė „Zekai” („Zeks”), sugriaudamas tradicinę teatro erdvę Gulago autentika, o netrukus, 1982-ųjų vasarą, pasinėrė į vieną didžiausių savo „meninių avantiūrų” – režisuoti spektaklį avangardinio japonų teatro režisieriaus Tadasio Sudzūkio trupėje. Tris vasaras Japonijoje lietuvių kurtas spektaklis pagal A. Čechovo dramą „Trys seserys” nustebino žiūrovus ir kritikus įtaigiu Rytų ir Vakarų teatro meninių išraiškų suderinimu, japonų kultūros simboliškos supratimu ir sulaukė didžiulio pasisekimo tarptautiniame Togos festivalyje.

Po sėkmingo debiuto Japonijoje iš Belgijos gautas pasiūlymas pasuko režisieriaus J. Jurašo kūrybinį kelią Europos link. 1986 m. pavasarį Nyderlandų nacionaliniame teatre įvykusi pirmosios M. Meterlino simbolistinės dramos „Princesė Malena” premjera buvo svarbus įvykis Gento – gimtojo M. Meterlino miesto – kultūriniame gyvenime. Tais pačiais metais mažoje Miuncheno kultūros centro „Gasteig” salėje „Black Box” jis režisavo „Choristę ir perėjūną” A. Čechovo ir V. Nabokovo novelių motyvais. Sėkmingas režisieriaus bandymas sukurti spektaklį pagal prozos kūrinį skatino imtis naujų eksperimentų. J. Jurašo idėja inscenizuoti F. Dostojevskio romaną „Idiotas” sudomino seną pažįstamą A. Holą, *Dallas Theater Center* ir Providenso *Trinity Square Repertory Theatre* meno vadovą. Spektaklio premjeros Dalase ir Providense 1989 m. sulaukė geriausių įvertinimų, o pačiam J. Jurašui, dedikavusiam savo darbą atgimstančiai Lietuvai, reikė naujų jo ieškojimų pakopos pradžia. Ligšiol siekęs įgyvendinti vien savo sumanymus, dabar režisierius suprato bendros su aktoriais kūrybos reikšmę.

Atgimimo laikmetis 1989-ųjų pavasarį suteikė

Nukelta į 8 psl.

Sūduvos šviesuolis kunigas A. Tatarė (II)

ONA ŠULAITIENĖ

Pabaiga. Pradžia – 2011 m. spalio 15 d. „Kultūroje“)

Sintautuose Tatarė ypač susidomėjo ūkininkavimu (štai kada praverťė Naumiestyje įgytos žinios) ir pradėjo skleisti su tuo susijusias naujas, pažangias idėjas: pats augino ir kitus ragino auginti vynuoges, šilkmedžius, maumedžius, bandė veisti, deja, nesėkmingai, šilkverpius, skatino kaimų gyventojus keltis į vienkiemius, mokė juos kultūrinti ūkius ir t. t. Stebina tai, kad nepaisant tokio didelio įvairiausių ūkinių darbų krūvio, Tatarė vis dar sugebėdavo atrasti laiko ir jėgų ne tik tęsti veiklą, susijusią su žmonių švietimu, labdara, mokytojavimu (kaip ir Lukšiuose, mokė vaikus rašto, amato, šelpė), jis net bandė kurti skulptūras. Pažymėtina, kad Sintautuose labai suaktyvėjo dar Lukšiuose prasidėjęs Tatarės bendravimas su lietuviškos spaudos platintojais, tarp jų ir žinomuoju A. Stikliumi, kuriam Tatarė teikė visakeriopą pagalbą, be abejo, ir pats prie jo veiklos prisidėdamas kiek išgalėjo.

Tačiau šią Tatarės veiklą netikėtai nutraukė 1863 metų sukilimo įvykiai. Tatarė neliko jų nuošalyje, nors tikrų faktų tam patvirtinti ir nėra. Kaip pasakojo žmonės, jis rėmė prieš caro valdžią nukreiptą sukilimą, skatino vietinius gyventojus jame dalyvauti, saikdino naujokus, tiekė ir rinko sukilėliams maistą, kurį jiems pristatyti pavedė savo vežikui Kutui. Sukilime dalyvavo ir Tatarės giminaitis (sesers sūnus?) Bernotas, vėliau už tai nubaustas mirties bausme. Pasakojama, kad parapijiečiams Tatarė yra sakęs: „Ateis karės laikas, būsianti kitokia tvarka, kožnas žmogus tegul taip mislija: mano brolis neša gyvastį už tėvynę, dėl to ir man negaila, kad mano javai ar gyvuliai yra atimti ir išsiųsti ant sunkių reikalų vargstantiems kareiviams“. Tatarėi priskiriami tokie raginimai jaunimui, kurie atspindi ir ne visai taikų kunigo charakterį: „Ot, kad kiti tokie jauni vyrukai, prisitaisę iš dalgių ant ilgų kotų durtuvus, eitumėt, o prie to, kad Dievas padėtų, tai būtų galima ir apvajavoti. Imkite kirvius, marškinius ir viską ir eikite į mišką.“

Visa tai ilgai likti paslapyje negalėjo: Tatarė buvo Sintautų kaimo šaltyšiaus Furmano iškūstas, suimtas ir išgabentas į Šakius, o vėliau – į Kauną. Kitą naktį maištininkai šaltyšių ant keliarodės pakorė, prisegdami kortelę: „Už išdavimą mūsų brolio, kunigo Totorevičiaus“ (V. Girininkienė. „Tatarės tardymo byla“).

Nors Tatarės kaltė taip ir nebuvo įrodyta, o Kauno karo teismas nutarė tik įtarti jį prijautus sukilimui, jo tardymo byla lapkričio 22 dieną buvo perduota Muravjovui, kuris joje savo ranka užrašė: „Kunigą Tatarę išsiųsti gyventi policijos priežiūroje į Penzos guberniją“. Taip Tatarė atsidūrė nedideliame Gorodiščios miestelyje, kur praleido 8 tremties metus. Tremtyje didelio vargo nepatyrė, nes Seinų vyskupas Lubienskis parapijai uždėjo prievolę siųsti Tatarėi kas metai po 800 auksinių pašalpos, iš kurios jis ne tik pragyveno, bet ir daug padėjo kitiems lietuviams tremtiniams. Kiek leido tremties sąlygos, susirašinėjo su Lietuvoje paliktais draugais, ypač su klebonu ir knygnešiu, rėmėju Vasiukevičiumi, kuris nuo 1864 metų buvo paskirtas į Sintautus, čia saugojo Tatarės paliktą asmeninę, gana solidžią tiems laikams 500 tomų biblioteką (daugiausiai lenkų kalba) bei rankraščius, tęsė jo skleistas blaivybės idėjas ir rėmė bei palaikė jį tremtyje. Yra išlikę 17 jų susirašinėjimo laiškų, kurių viename Tatarė įrašė pamokantį dvi-eilį („Žmonėms dėkingas, dėkoki dievuliui, venki mainytis kaip jaunas mėnulis“) ir sueiliuotą Naujųjų 1869 metų pasveikinimą:

Tegu iš Dievo gauna įkvėpimą

Pradžia visų sumanymų bei darbų Tavųjų.

Tegu iš Kristaus mokslo jis tvirtybę ima

Ir neišklysta iš kelių dorųjų.

Iš tų laikų išliko ir vienintelė Tatarės nuotrauka, apie kurią jis savo 1871 m. birželio 30 d. laiške rašo: „Mūsų miestą (t. y. Gorodiščę) atlankė vienas iš Izraelio sūnų, fotografas, ir visiems pridarė nuo-

traukų; padarė ir man“.

Nors dar 1867 metais Sintautų parapijiečiai buvo padavę prašymą gražinti jiems Tatarę, tačiau carinė valdžia jo vis neišleido ir tik 1871 metais amnestavo. Tų metų lapkričio 26 d. Tatarė laiške Vasiukevičiui parašė: „Imperatoriaus valia aš grįžtu į tėvynę“. Tačiau į gimtąsias vietas jis jau nebe-grįžo. „Galėjo grįžti į tuos pačius Sintautus, bet ne-benorėjo, tvirtindamas, kad neleidžia įstatymas. 1872 metais buvo skiriamas vikaru į Tikociną, bet atsisakė“ („Aleksandrynas“, 3 tomas). Jis apsistojo Lomžoje, Lenkijoje, ir visą likusią gyvenimo dalį praleido prie vienuolių seserų benediktinių. Laiške Vasiukevičiui Tatarė guodėsi: „Jeigu man būtų leidžiama persikelti iš Lomžos į gimtuosius kraštus, kurgi beprisiglausčiau? Turėčiau samdytis lūšną, ją turiu ir čia“. J. Šliūpas „Aušroje“ 1886 m. Nr. 3 rašė: „Gera daro, kad nenori grįžti į savo pa-

Sintautų bažnyčia,
kurioje ilgą laiką klebonavo kunigas A. Tatarė

rapiją, nes 12 šunų visus skvernus nuplėšytų šalia jo klebonijos, kur pirma gyveno, o kaip pamatytų nupenėtus jaučius, kaip trobas, tai persigastų, ir koks šeštas arklių... Tegu jau jam niekada neskau-da širdį ant senatvės“. Taip Tatarė ir liko Lomžoje, kurioje, kaip buvo įpratęs, apaštalavo bei padėjo neturtingiems: „Pats siuva vargšų vaikams drabu-želius, dirba klumpaites, moko juos. Užtat ir vaikai jį mylėjo“ (B. Brazdžionis). Viename laiške Tatarė rašo: „Vaikeliai man labai dėkingi: patarnauja bažnyčioje, parneša man vandens, skalbia skepetaites, paskui bėga į miestą duonos ir pieno parsinešti“. Tatarę Lomžoje aplankęs, J. Šliūpas pasakoja: „Kožnas kalba, kad tai yra kunigas šviesus, brolis vargstančiųjų, jis ką su dešine paima, su kaire atiduoda. Buvau pas jį ir mačiau, kad gyvena kaip prasciokėlis, be ketvertos arklių, be karietų, be minkštų kėdžių, be puikių stubų, o tik taip, kad nebūtų šalta ir neužlytų.“

Taip Lomžoje savo dienas leido Tatarė, deja, kaip rašo J. Butėnas „būdamas atskirtas nuo Lie-tuvos, toli nuo savųjų, jįsai negalėjo sekti tolesnio lietuvių tautinio sąjūdžio, kuris pasireiškė „Auš-ros“ laikais, todėl tolimajame krašte smilko, te-nykščių nesuprastas kaip koks didelis keistuolis“ („Naujoji Romuva“, 1939 m., Nr. 51). Senatvėje apkurto, buvo paralyžiuotas. Mirė 1889 m. gruodžio 25 d., nepalikęs jokio turto – viso jo palikimo vertė sudarė ne daugiau kaip 40 rublių, ir karsto bei lai-dotuvių išlaidas padengė vietiniai kunigai. Taip savo asmeniniu pavyzdžiu Tatarė patvirtino jo pa-ties pasakytus žodžius, jog geriausi kunigai uba-gystėje gyvena. Palaidotas buvo senose Lomžos ka-pinėse kartu su kitu kunigu – „ant kapo tėra vien-as menkas kryželis su lenkišku užrašu: Ks. Tatary i Ks. Pugilewicz“ (B. Brazdžionis). Rašytojas K. Va-nagėlis, pabuvojęs Lomžoje, pasakoja: „Aplankęs Lomžos kapinyną, ten radau kapelį ir kun. Totoriaus, autoriaus, ‘Pamokslų išminties ir teisybės’.

Kapelis apleistas, be jokio aptvėrimo, apaugęs krū-mais“. Tad nenuostabu, kad, laikui bėgant, nepri-žiūrimas ir nelankomas Tatarės kapas buvo už-mirštas, ir šiandien jau niekas nebežino, kur yra jo amžinojo poilsio vieta, kurią mums primena tik atsitiktinai kažkieno padaryta, sena, išlikusi XX a. pradžios nuotrauka.

Tatarės kūryba atstovauja ankstyvajam, pra-diniam lietuvių prozos etapui. „Tai vieni pirmųjų mūsų grožinės prozos daigų“ (B. Brazdžionis). Savo beletristiniais-didaktiniais raštais buvęs dar prieš Valančių, Tatarė, kaip teigia mokslininkė Meilė Lukšienė, „savo pažiūrų platumu pranoko to meto rašytojus – didaktus ir ugdė lietuvių tautos nacionalinę savigarbą bei savimonę tada, kai lietu-vių kalba neturėjo viešumos teisių ir buvo ujamą“. Jis pirmasis pradėjo minti takus, kuriais vėliau ėjo J. Basanavičius, V. Kudirka ir kiti Lietuvą žadi-nę „aušrininkai“ ir „varpininkai“.

Tatarę reikėtų laikyti ir lietuviškos pedago-ginės literatūros pradininku, pirmuoju pedago-gikos žinių skleidėju Lietuvoje, kurio „Pamoks-luose gražių žmonių“ išdėstyti jo pedagoginės veiklos metodai. Jis parašė taisykles, kaip rei-kia skaityti (jos ir šiandien nėra pasenusios), kaip auklėti vaikus, pirmasis kūrė ir aiškino skyrybos ženklų gramatikos terminologiją, kuri šiandien skamba neįprastai naiviai ir net juo-kingai, pvz., kablelį jis vadina ilčiuke, dvitaškį – dudučiu, kabliataškį – pasproga, klaustuką – gai-duku, šauktuką – išdidžiu ir t. t. Bet nereikia už-miršti, kad tai – pirmieji mūsų kalbos sintaksės terminai, ir visi Tatarės kūrybos tyrinėtojai su-tinka, kad šiais, savo gal ir naiviais bandymais jis geranoriškai praskynė kelių mūsų kalbininkui Jonui Jablonskiui. Ir ar ne Tatarė, kaip sakyta, vienas pirmųjų prabilo į tautą gimtąja zanavykų tarme, tuo daug prisidėdamas, kad ji, formuojan-tis lietuvių literatūrinei kalbai, taptų jos pagrindu?

Tatarėi pagarsėjus kaip rašytojui ir švie-tėjui, apie jį pradėjo rašyti ir spauda. Čia pirmą kartą jo pavardė buvo paminėta 1857 m. vasario 17 d. laikraštyje „Gazeta warszawska“. 1859 m. žinomas to meto lenkų miškininkas A. Polujans-kis (1814–1865), keliaavęs po Lietuvą ir išleidęs savo kelionės išpūdžių knygą, joje mini ir Sintautų parapiją bei tuometinį jos kleboną Tatarę, apie kurį taip rašo: „Duok, Dieve, kad Lietuvos kunigai darbu, maldingumu ir pasiaukojimu visuomenei būtų panašūs į Sintautų parapijos kleboną.“ Po to apie Tatarę iki XIX a. pabaigos pasirodė dar 6 straipsniai, parašyti Šliūpo, Tumo ir kt. Visuose jis buvo giriamas kaip pavyzdinis kunigas. Tačiau XX a. pradžioje, jau po jo mirties, domėjimasis Tatarė buvo kiek sumažėjęs, ypač tai liečia jo kūrybą, ku-rios labai didelė dalis tebebuvo dar rankraščiuose, tarp jų stambus apsakymų rinkinys „Šventa ir pa-girta roda“, pavieniai apsakymai, religiniai ko-mentarai, pamokslai, poezija, laiškai ir pan. Nie-kas nežino, kiek jų dingo ar nusimetė ir neaišku, koks jų likimas. Tatarės biografas M. Gustaitis, 1913 m. išleidęs pirmąją monografiją apie jį (1915 m. išėjo antroji jos laida), kurioje plačiau nušvietė jo gyvenimą, veiklą ir nuopelnus, išspausdino ir keletą jo smulkių kūrinių (3 poemėles lenkų kal-ba, keletą lietuviškų eiliuotų bandymų ir 3 apsa-kymėlius), ir tai buvo viskas. Po to Tatarės kūri-niai – vienas kitas apsakymėlis ar pasakėčia – tik retkarčiais pasirodydavo spaudoje. Tačiau Tatarė nebuvo užmirštas – XX pirmoje pusėje apie jį spau-doje pasirodė jau 29 straipsniai, parašyti Griniaus, K. Vanagėlio, M. Biržiškos, Butėno, Totoraičio, J. Kudirkos ir kt., išspausdinti įvairiuose leidiniu-ose, tarp jų J. Basanavičiaus redaguojamame mok-slinių straipsnių rinkinyje „Lietuvių Tauta“ ir ka-talikiškame Seinų laikraštyje „Vadovas“. Kai tei-gia B. Brazdžionis, „nepriklausomybės meto pra-džios mokyklos skaitymo knyga be kun. Tatarės ir-gi neapsiejo“. XX a. antroje pusėje apie Tatarę pa-sirodė jau daugiau nei 100 straipsnių, vienas net buvo išspausdintas vokiečių kalba Estijoje, o 1942 m. žurnalas „Žiburėlis“ išspausdino didelę Braz-džionio studiją „Lietuvių vaikų literatūra“, kurio-je daug vietos skiriama Tatarėi, pateikiamos kelios

Jonas Jurašas

Atkelta iš 6 psl.

galimybę vienai iš nerealiausių režisieriaus J. Jurašo svajonių – kada nors dar dirbti ne savo noru paliktoje Kauno dramos teatro trupėje. Kolegų laisškai, didžiulė darbo įvairiose pasaulio teatrų scenose patirtis ir noras dalytis ja kvietė sugrįžti. 1990-aisiais prasidėjo naujas režisieriaus J. Jurašo kūrybinės biografijos Lietuvoje etapas. Į Kauno dramos teatrą jis sugrįžo su žmonos A. M. Sluckaitės-Jurašienės pjesės „Smėlio klavyrai“ inscenizacija pagal J. Bobrovskio romaną „Lietuviški fortepijonai“. Spektaklis su dideliu pasisekimu buvo rodomas ne tik Lietuvoje, bet ir tarptautiniuose Hamburgo, Talino, Toronto teatro festivaliuose. Tuoj po jo tragiškiems 1991 m. sausio 13-osios įvykiams buvo dedikuotas spektaklis pagal H. Pinterio pjesę „Kalnų kalba“. Šie pirmieji sugrįžusio režisieriaus pastatymai kvietė Lietuvos teatrą atsiverti laisvei, keisti atgyvenusias struktūras, ieškoti naujų erdvių. „Iš pelenų kylančioje valstybėje teatro tikslas – padėti visuomenei pabusti ir kurti meninį modelį, kuriame ryškėtų vieninga tautos ir žmonijos vizija, rūpestis mus supančiu pasauliu ir žmogumi”,⁶ – sakė J. Jurašas, kviesdamas bendradarbiauti Kauno dramos teatro dirbtuvėje, bet paradoksalu, kad režisieriaus bandymas pakeisti jau laisvos Lietuvos teatro gyvenimą sulaukė priešingos reakcijos. Simboliška, kad paskutiniuoju šiame J. Jurašo kūrybos etape tapo 1992 m. režisuota A. Dorfmano „Mirtis ir mergelė” – spektaklis ne visiems tuo metu malonia atgailos tema. Tas pats spektaklis, 1994 m. pastatytas Toronto *Canadian Stage Company*, pelnęs net 5 DORA apdovanojimus. „Nesu iš tų perbėgėlių, kurie gali lakstyti iš partijos į partiją, keisti spalvas ir vėliavas, parsiidavinėti už geresnį kąsnį. Nesu nei labai turtingas, nei žymus, bet laimingas, nes niekada nedariau to, kas prieštarautų mano sąžinei”, – viename interviu kalbėjo režisierius, dar kartą palikdamas Kauno dramos teatrą.

Šį kartą kultūrinė erdvė, į kurią teko sugrįžti, J. Jurašui nebuvo tokia nauja ir svetima. Jo pastatymų geografija neapsiribojo JAV, plėtėsi Kanadoje, Italijoje. 1993–1994 m. sėkmės sulaukė A. Dorfmano „Mirties ir mergelės” („Death and the maiden”) inscenizacijos Kanados *Monitoba Theatre Center* ir *Canadian Stage Company* teatruose. 1994 m. J. Jurašas režisavo W. Sheakspere'o „Vasarvidžio nakties sapną” („Midsummer night's dream”) *Rutgers Art Center* New Jersyje, „Visuomenės priešą” („An enemy of the people”) pagal H. Ibseno dramą *Ecole Nationale du Canada* Monrealyje, 1995-aisiais – L. Andrejevo „Tą, kuriam skaldo antausius” („He who gets slapped”) Washingtono valstijos universitete Seattle. 1996–1997 m. New Yorko žiūrovams buvo pristatyti spektakliai pagal A. M. Sluckaitės-Jurašienės

pjesę „Marina. Sielos valanda” („Marina. Hour of the soul”) (*HB Playwrights Studio*) ir Ž. K. Grumbergo bei S. Kribuso „Žydiškos istorijos: Paryžius – Briuselis” (*Ubu Repertory Theater*). 1998–2001 m. kartu su aktoriumi R. H. Tomsonu J. Jurašas sukūrė spektaklį „The lost boys” ir režisavo jį Vinipego, Otavos ir Toronto teatruose Kanadoje, 2002 m. tarptautiniame režisierių simpoziume Spolete (Italija) pristatė projektą „Trys seserys” pagal A. Čechovo dramą, 2003 m. Toledo universitete (JAV) – projektą „Lady M” W. Shakespeare'o ir D. Verdi operos motyvais. 2003 m. Sarasotoje (JAV) *Banyan Theatre Company* režisavo A. Milerio „Kainą” („The price” – teatro kritikų buvo pripažintas geriausiu sezono spektakliu), 2006 m. – *The Gerald Fried Theatre Co. & Backlot Arts* R. Ritči pjesę „Atminties sodas” („The memory garden”).

1997 m. prasidėjo sėkmingas režisieriaus J. Jurašo ir Lietuvos nacionalinio operos ir baleto teatro bendradarbiavimas. Pirmasis šiame teatre jo sukurtas spektaklis – D. Verdi opera „Aida” – ilgam išitvirtino repertuare, sėkmingai gastroliavo užsienio teatruose. 2000-aisiais čia J. Jurašas pastatė B. Kutavičiaus operą „Lokys” (A. M. Sluckaitės-Jurašienės libretas), 2007-aisiais – K. V. Glucko operą „Orfėjas ir Euridikė”, 2009-aisiais – Lietuvos vardo 1000-mečio jubiliejui skirtą A. Ponchielio operą „Lietuviai” Trakų pilies kieme.

Po ilgos pertraukos, 2009-aisiais, Lietuvos publikai režisierius pristatė dramos spektaklį – emocinės įtampos kupiną J. P. Stenlio dramą „Dvejonė”, 2010 m. – graikų mito interpretaciją „Filoktetas” (abu spektakliai sukurti bendradarbiaujant su „Audronio Liugos produkcija”). 2010 m. J. Jurašo dar kartą sulaukė Kauno dramos teatras. Čia naujausias režisieriaus spektaklis – A. M. Sluckaitės-Jurašienės adaptuota Ž. Anuilho dramos inscenizacija „Antigonė Sibire” – dar kartą primena tautos ir paties režisieriaus išgyventą pasirinkimo dilemą. Šį spektaklį J. Jurašas šiaandien vadina tikroju savo sugrįžimu. „Teatras – mano gyvenimas ir aistra, egzistencijos prasmė. Teatras – ryšys, jungiantis mane su žmonėmis. Teatras – viena iš reikšmingiausių priemonių, kuriant tėvynę, tai barometras, rodantis jos didybę ir nuopuolį”, – rašė režisierius 1972 m. savo garsiajame protesto laiške. Tą įrodo ir visa J. Jurašo kūryba: savo spektakliais daugelyje pasaulio teatrų jis kalba žiūrovo širdžiai apie tai, kas tikra. Jam teatras – „tai magija, kuri traukia. Patekti į tą galingą biocheminių srovių lauką – neįkainojamas turtas. Idėjos skrieja iš visų pusių, iš visų kampų ir susieina į vieną visumą, jei tik režisierius geba viską suldyti. Tada įvyksta stebuklas: jo nenusakys kritika, neužfiksuos vaizdo įrašai, bet jis liks žiūrovų emoci-

A. Čechovo „Trys seserys”, Japonija, 1982

nėje atmintyje: kažį kas įvyko – neeilinis akimirkos išgyvenimas, sukrėtimas – tačiau niekas negali pasakyti, kas. Dėl tokių momentų dirbti teatre – didžiausia laimė”.⁷

1. Girdzijauskaitė A. Jono Jurašo karštas penkmetis Kauno dramoje // Menotyra. 2006, nr. 4, p. 20–21
2. Ibid., p. 21
3. Pokalbis su išpilietintu Jonu Jurašu, buv. Kauno dramos teatro režisieriumi // „Draugas”. Mokslas, menas, literatūra. 1975, saus. 25, p. 1
4. Jono Jurašo režisuotasis Pasivaikščiojimas mėnesienoje / [parašas] krp. // „Draugas”. Mokslas, menas, literatūra. 1978, birž. 10, p. 4
5. Sluckaitė A. M. J. Po Dvynių ženklų. Vilnius, 1994, p. 108
6. Jonas Jurašas / sudarė Audronė Girdzijauskaitė. Vilnius, 1995, p. 331
7. Musteikis A. Jonas Jurašas – dviejuose geriausiuose pasauliuose // „Lietuvos žinios”. 2006, liep. 1 □

Virtuali paroda, skirta J. Jurašui, veikia adresu <http://www.lnb.lt>

Sūduvos šviesuolis

Atkelta iš 7 psl.

jo pasakėčios ir didoka ištrauka iš „Pamokslų gražiems žmonėms”. Deja, kaip sakytą, išeivijos spauda Tatarę kurį laiką buvo primiršusi – 1951 m. Čikagoje išleistoje, Aisčio ir Vaičiulaičio parengtoje „Lietuvių poezijos antologijoje” jis net nepaminimas, ir tik 1970 m. ten pat išspausdintos knygos „Zanavykija” skyriuje „Žymesnieji zanavykai” apie Tatarę yra kiek daugiau informacijos. Beje, nuo 1965 m. Tatarę ne kartą paminėjo lenkų, vėliau vokiečių ir anglų spauda, taip pat ir jo 90-tųjų mirties metinių sukaktį. O ir okupuotos Lietuvos spauda, nors ir santūriai (visgi rašoma apie kunigą!), bet pastoviai paminėdavo Tatarės gimimo bei mirties datas įvairiais, jo gyvenimą ir veiklą nušviečiančiais straipsniais, kasmet vis daugiau rodydama jam pagarbos ir dėmesio, ypač Tatarės gimtinėje. Čia vietos kraštotyrininkai galų gale tiksliai nustatė Tatarės gimtojo namo vietą, dėl kurios autentiškumo iki tol vis dar kildavo abejonių, ir 1979 m. birželio 27 d. prie namo pritvirtino lentą su atitinkamu įrašu.

Ta proga vietos lituanistai surengė Tatarėi skirtą mokslinę konferenciją, o po kurio laiko name buvo įrengtas ir memorialinis kampelis, kuriame palaipsniui susikaupė nemažai įvairių roдиниų apie rašytoją. Jų sąrašą, be abejo, papildė ir 1987 m. lei-

dyklos „Vaga” parengti ir išleisti („Lituanistinės bibliotekos” serijoje) „Pamokslai išminties ir teisybės”. Šiame leidinyje pirmą kartą po daugiau kaip 100 metų buvo išspausdinta ir didelė dalis pamokslinio tipo pasakojimų rinkinio „Šventa ir pagirta roda”, kurio autorystė ilgai kėlė abejonių, kol ją 1980 m. įrodė lituanistai M. Lukšienė ir Z. Zinkevičius (šiuo metu rinkinys saugomas Vilniaus universiteto Mokslinės bibliotekos rankraščių skyriuje). Dar būtų galima pridurti, kad 1989 m. Sintautų bažnyčioje (buvusioje Tatarės klebonijoje) paminėtos 100-osios jo mirties metinės, ta proga buvo paminėtas ir Lukšių mokyklos jubiliejus bei kartu pagerbtas jos įkūrėjas Tatarė – mokyklos kieme pastatytas koplytstulpis „Rūpintojėlis” (autorius – skulptorius V. Cikana).

Lietuvai atgavus nepriklausomybę, Tatarės asmuo ir toliau susilauka vis didesnio istorikų bei kraštotyrininkų dėmesio. J. Jurevičius parengė ir 1994 m. išleido jo „Bibliografiją”, Lukšiuose viena pagrindinių, vedančių į bažnyčią, gatvių pavadinta Tatarės vardu, 190-ųjų A. Tatarės gimimo metinių proga miesto „Atminties parkelyje” pastatyta akmenų skulptūra, prieš bažnyčios šventorių jubiliumui atidengtas V. Cikanos paminklas. Ta pačia proga Sintautuose, Tatarės klebonijoje, parengta didelė paroda, kurioje eksponuojami įvairūs Tatarės raštų pavyzdžiai, jo portretas, maldaknygės, nuotraukos, albumai, etnografiniai daiktai ir pan. (Dalis šių roдиниų vėliau pateko į 2009 m. spalio 7 d. senoje baž-

nyčioje atidarytą Tatarės muziejų). Vienas pirmųjų parodą aplankė prezidentas Valdas Adamkus ir pasirašė lankytojų knygoje. 2009 m. gruodžio 16 d. Sintautuose įvyko konferencija, skirta Tatarėi, joje buvo perskaityti 5 pranešimai. Kiek anksčiau, 2005 m. Kaune pasirodė M. Puodžiukaitienės knyga „Rašytojas ir švietėjas kunigas Antanas Tatarė”.

Norisi priminti, kad Tatarė yra patekęs į grožinę literatūrą 1972–1974 m., dar okupuotoje Lietuvoje, botanikos mokslų daktaras ir poetas J. Jurevičius sukūrė fragmentinę poemą „Antanas Tatarė”, kuri buvo išspausdinta tik 2004 m., jau Lietuvai atgavus nepriklausomybę. Kiek anksčiau išeivijoje rašytojas J. Vizbaras-Sūduvas (1915–2001) 1986 m. Čikagoje išleido romaną „Kur bėga Šešupė”, kuriame aprašo knygnešių gadynės ir jos priešausrio Sūduvą bei to meto Marijampolės gimnazijos gyvenimą. Romane greta tokių istorinių asmenybių kaip Arminas Trupinėlis, Basanavičius, Sidaravičius, Sasnauskas, veikia ir Tatarė.

Tatarės memorialinio namo Sintautuose lankytojų knygoje yra įrašas, gražiai nusakantis šiaandienės mūsų kartos požiūrį į Sūduvos šviesuolį: „Šviesūs žiburiai žmonių širdyse ir atmintyje niekada neblėsta”. Tai žodžiai, patvirtinantys, kad laikas, nusinešęs užmarštin Tatarės palaidojimo vietą, buvo bejėgis prieš jo paskleistus „šviesius žiburius” žmonių širdyse ir jų atmintyje. Jie neblėsta iki šiol, vis primindami mums visiems tą, kuris juos skleidė. □